

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Autor(i) / Author(s): Richard Grünwald - Petra Andělová
Článok / Article: Politická ekológia ve společenských vědách
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov –
UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences
and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

GRÜNWARD, R. – ANDĚLOVÁ, P. 2016. Politická ekológia ve společenských vědách. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 19, č. 1, 2016. ISSN 1335 – 2741, s. 71-104. Dostupné na internete:

<http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2016/1-2016/richard-grunwald-petra-andelova.html>.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

POLITICKÁ EKOLOGIE VE SPOLEČENSKÝCH VĚDÁCH

POLITICAL ECOLOGY IN SOCIAL SCIENCES

Richard Grünwald - Petra Andělová*

ABSTRACT

Political Ecology is a field of research and a form of criticism that explores inseparable connection between society and nature where environmental problems such as global climate change, resources exploitation, over-production, extreme weather conditions, various types of pollution and many other phenomenon cannot be fully understood in apolitical terms. In the presented article, we have offered an asynchronous explorative study of political ecology which would consider wide range of socio-natural entanglements of theoretical approaches in social sciences. The main aim of this article was to show an overview of political ecology on interdisciplinary level, explore the evolution of political ecology interpretation among interdisciplinary fields and re-thinking potential opportunities and limits of political ecology. During our research we have found that there were interesting variety of theoretical approaches which considered themselves separately, but identified its goals and principles collectively in relation to particular theoretical backgrounds. In order to demonstrate interpretation difficulty we have set a puzzle box theoretical framework which would clarify the scope of political ecology in a more wide term. The paper concluded that, searching for an universal definition of political ecology would probably never been achieved, because ecosystems are not simply ecological configurations, but also intrinsically multi-level politicized zones where misperception of natural causality, resources abundance and over-production are posing uncertainty and potential threat for sustainable future of human mankind.

Key words: political ecology, cultural ecology, political economy, neocatastrophism, critical theory, uncertainty, perception, conflict and cooperation, socio-environmental interaction, puzzle box framework

* Mgr. Richard Grünwald působí jako doktorský student v oboru Mezinárodní vztahy a evropská studia na Metropolitní univerzitě Praha, Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10, Česká republika, e-mail: Richard.Grunwald@mup.cz.

PhDr. Petra Andělová, PhD. působí jako interní akademický pracovník a vysokoškolský učitel v oboru Mezinárodní vztahy a asijská studia na Metropolitní univerzitě Praha, Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10, Česká republika, e-mail: andelova@mup.cz.

Úvod

Politická ekologie je *systémová teorie*, která se zabývá proměnlivostí, odolností a flexibilitou koexistence člověka, jakožto „tvora politického“, s přírodou. Při hledání odpovědí na současné ekologické krize a výzvy 21. století je nutné zohlednit i mocenské zájmy, politický a ekonomický systém, empirické poznání, systém hodnot, vnímání identity a životního prostředí.

Ačkoli se politická ekologie v akademickém diskurzu systematicky rozvíjí teprve od 90. let 20. století, interdisciplinární povaha ponechává její koncepci nadále roztržitou a neucelenou. Cílem politické ekologie není pohlížet na životní prostředí jako na nedostatečně využitý zdroj, překážku či dokonce nepřitele lidského rozvoje, ale jako na *esenciální prostor*, v němž se střetávají státní a nestátní aktéři. Zatímco kauzální faktory globálních ekologických problémů jsou často dobře známy (např. překotný populační růst, technologická nešetrnost k přírodě, nadměrná spotřeba přírodních zdrojů a jejich zbytečná exploatace atd.), politická ekologie sleduje jádro problému těchto vzájemně se ovlivňujících faktorů v jiné rovině. Političtí ekologové nevolají po obnově životního prostředí z preindustriálního období, ale upozorňují na nutnost řešit strukturální dopady současné (konzumní) společnosti na životní prostředí a najít novou rovnováhu mezi lidmi a přírodou.

Hlavními tématy politické ekologie je proto podle některých „škol“ upozornit na nezbytnost celkové změny způsobu života a nutnost odstranění negativ sociopoliticky motivovaných akcí, které podněcují dalekosáhlé environmentální krize (Peet et. al., 2011), a dále podrobněji rozklíčovat interpretaci environmentálních problémů.

Stávající politická ekologie odmítá antropocentrické a apolitické chápání environmentálních problémů. K přírodním pohromám objektivně docházelo a dochází i bez lidského přičinění, ale o jejich vnímání rozhoduje lidská percepce, která rozhoduje o jejich závažnosti.

Většinu přírodních katastrof a jejich socio-environmentální dopady nelze pouze skrze technologicko-technická řešení eliminovat a ani minimalizovat jejich dopady. Potřebu zohlednit také politický rozměr biofyzikálních environmentálních dopadů ilustrativním způsobem dokládá interpretace „přírodních katastrof“, které postihují lidská společenství: hurikány, zemětřesení, záplavové vlny či přivalové deště. Jedná se o přirozené přírodní jevy, ovšem jejich ničivé důsledky z hlediska lidských společenství nejsou „přirozené“ ani „nevyhnutelné“. Jak ukazují analýzy dopadů velkých „přírodních katastrof“, např.

zemětřesení v S'čchuanu 2008, hurikánu na Haiti 2010, tajfunu na Filipínách 2013 a mnohé další, nepostihují „všechny lidi stejně“, z čehož lze usuzovat na sociální (a politické) problémy daných společenství.

Politická ekologie se na rozdíl od více známého environmentalismu nezabývá ochranou a devastací životního prostředí per se, ale možnými způsoby objasnění a případnou revizí dosavadních poznatků, které by mohly napomoci vzájemné harmoničtější koexistenci člověka a přírody uvnitř globálního ekosystému.

Řada autorů, kteří se politickou ekologií zabývají, rovněž poukazuje na skutečnost, že environmentální problémy jsou problémy pouze tehdy, pokud „*jsou extrémně vidět a pokud jsou podpořeny rétorikou [mocí].*“ (např. Demeritt, 2006; Luke, 2008; Beck, 2009)

Hlavním cílem této práce je provést explorativní studii asynchronního typu, která by postupem hybridní ekvifinality přinesla kompendium poznatků o základních principech a typologii politické ekologie. Součástí této studie jsou rovněž obrazové doprovodné materiály, které mohou napomoci k lepší orientaci v textu. Dílčím cílem práce je diskuze nad shromážděnými poznatky a stanovení limitů této studie.

1 Metodologie

Článek si klade za cíl přinést obecný přehled společných rysů zkoumání, které jsme se s ohledem na retrospektivní, nelineární a paralelní vývoj teoretických přístupů rozhodli řadit nikoliv chronologicky, ale naopak podle společného výzkumného zaměření. Tento způsob asynchronního řazení jsme zvolili na základě široce pojatého vyhodnocení odborné literatury v anglickém jazyce, která se explicitně zabývá explorativním diskurzem politické ekologie na interdisciplinární úrovni. Podkladem pro tento typ studie se staly uznávané práce **Bryant-Bailey** (1997), **Peet -Watts** (1996), **Scott-Sullivan** (2000), **Forsyth** (2003), **Robbins** (2012) či **Perrault, Bridge-McCarthy** (2015), jež se v minulosti pokoušely o obdobnou systematickou selekci fenomenologie a ucelenou konkretizaci jednotlivých teoretických hledisek v oblasti politické ekologie. Jedinou výjimkou představuje oddíl *Teoretická geneze a terminologické vymezení politické ekologie*, v níž je zapotřebí dodržet časovou posloupnost s ohledem na zajištění ucelené terminologické geneze politické ekologie.

Přestože doposud nepanuje shoda ohledně terminologie, typologie a

fenomenologie politické ekologie, rádi bychom se na základě anglofonní literatury pokusili vymezit diskurzy, které se inherentně nezabývají pouze ochranou životního prostředí, environmentálními konflikty a ekologickými katastrofami, ale spíše percepcí a způsobem chápání jejich dopadů, které ovlivňují způsob myšlení lidské společnosti, jednání politických představitelů a povahu akademického pojetí.

Jako hlavní metodu výzkumu jsme zvolili hybridní formu *process tracingu*, neboť se tento typ explorativní studie opírá nejen o synchronní a asynchronní způsob teoretické geneze politické ekologie, ale rovněž zahrnuje jak pozitivistické, tak postpozitivistické úhly pohledu na tento mezioborový přístup. Abychom odhalili možný případ *ekvifinality*, tj. jakým způsobem lze přistupovat k politické ekologii různými teoretickými přístupy, rozhodli jsme se v oddílu *Typologie politické ekologie* poukázat na postupnou genezi politické ekologie skrze obsahové zaměření jednotlivých teoretických směrů. Stěžejními parametry pro selekci rámcového rozklíčování geneze politické ekologie a hlubšího pochopení socio-environmentální interakce se staly: *měřitelnost a objektivita získávání dat; rozsah a typ analýzy; centralizace referenčního objektu a subjektu bádání*. Podrobnější popis a možnou vizualizaci předkládáme samostatně v předposlední části práce v oddílu *Diskuze*.

2 Teoretická geneze a terminologické vymezení politické ekologie

Byť se termín „*politická ekologie*“ objevuje již v polovině 30. let. 20 století v souvislosti s článkem **Franka Throna** (1935) *Nature Rambling: We Fight for Grass*, k její systematické definici a terminologii dochází teprve až v 70. letech 20. století v souvislosti s publikováním vědeckých prací **Erica R. Wolfa** (1972), **Johna W. Colea** (1974) a **Hanse Magnuse Enzensbergera** (1974). Tyto práce pojímají politickou ekologii jako interakci politiky, ekonomiky a životního prostředí (přírodních podmínek).

Wolf a Cole, jejichž dílo se v roce 1999 dočkalo reedice s novou autorskou předmluvou, na příkladech alpských vesnic docházejí k závěru, že i přes odlišnou kulturní identitu a rozdílné politické prostředí, fyzické prostředí diktuje způsob obživy, velikost a strukturu produkce alpských hospodářství. Naopak **Enzensberger** pojímá „*ekologii lidstva*“ jako velmi obsáhlou vědní disciplínu, která zasahuje prakticky do všech známých vědních oborů (Enzensberger, 1982), a značně kriticky se staví k hnutím za ochranu životního prostředí i

nadměrné medializaci ekologických katastrof a negativistickým prognózám.

Kořeny politické ekologie jako oblasti akademického zájmu lze přitom nalézt již v 19. století v souvislosti s rozvojem politické ekonomie a problematikou využívání půdy. (Paul –Watts, 1996) K jednomu z prvních průkopníků studia interakce člověka a přírody patřil **Thomas Robert Malthus**, který ve své práci *An essay on the Principle of Population* v roce 1803 vyslovil obavy z potenciálního růstu počtu obyvatel. Jeho hlavní hypotéza vycházela z předpokladu, že „*růst produkce potravin roste lineárním tempem, zatímco růst populace geometrickou řadou [pokud nebude kontrolován].*“ (Malthus, 1803, s. 5).

Přelom ve zkoumání socio-environmentální interakce přišel až s kulturní ekologií v 50. letech 20. století, která se začala zabývat kulturní adaptací člověka ve vztahu k přírodě, kulturními praktikami společností a identifikací specifických znaků lidského myšlení v reakci na různé environmentální okolnosti. (Bryant – Bailey, 1997; Forsyth 2003) Kulturní ekologie tak až do 60. let 20. století vyplnila prázdné místo zkoumání vztahu člověka k přírodě v oblasti společenských věd, neboť „*tehdejší sociologie se výhradně soustředila na otázky spojené s interakcí mezi lidmi*“ (Schubert, 2005, s. 11).

Na začátku 70. let 20. století se v odborné literatuře v souvislosti se strukturálními krizemi začínají etablovat nově pojatá bezpečnostní studia, kde se předmětem zájmu stává otázka nedostatku přírodních zdrojů a konfliktů o ně. Této problematice se podrobně začali věnovat stoupenci tzv. neomalthusianismu, kteří téměř po jeden a půl století navazují na učení **Thomase Roberta Malthuse**. Podle nich růst populace nevyhnutelně povede k nedostatku přírodních zdrojů a následně ke konfliktům o ně. K nejkontroverznějším, ale zároveň k nejcitovanějším, neomalthusiánským autorům patří **Thomas F. Homer - Dixon**, jehož práce se zabývají studiem vzniku ekologicky motivovaných konfliktů, kdy nedostatek přírodních zdrojů hraje rozhodující roli při jejich eskalaci. Jeho závěry se staly terčem kritiky nejednoho z autorů politické ekologie (Tiffen et. al, 1994; Wisborg, 2002; Hagmann, 2005), neboť v mnoha oblastech s nedostatkem přírodních zdrojů k násilným konfliktům kvůli těmto zdrojům vůbec nedochází. Přestože **Homer-Dixonovy** hypotézy o kauzalitě environmentálních konfliktů nejsou napříč společenskovědním spektrem uznávány, jeho práce podnítily nový přístup k vztahu konfliktu, kooperace a moci, který se stal hlavní hybnou silou zájmu bezpečnostních studií a politických věd.

Malthusův teorém o nedostatku přírodních zdrojů přebírají neomarxistické

školy, které kromě výchozího materialismu přebírají tezi o nevyhnutelnosti násilného střetu (mezi antagonistickými třídami). Z ekologické perspektivy je klíčová nezbytnost nadměrné spotřeby, která je otázkou života a smrti kapitalistického spotřebního systému, nicméně chudoba a nadměrná exploatace zdrojů nejsou vnímány jako důsledek ekonomické neefektivity, technologické zaostalosti nebo nedostatku politické vůle, ale jako dopad špatně nastavených výrobních vztahů. Politická ekologie tohoto směru se od počátku 90. let soustředí nikoli na izolované komunity jako v 70. letech 20. století, ale na transformaci (industrializaci) zemědělských společností, při níž dochází k odcizení od tradičních způsobů využívání přírodních zdrojů (Peet – Watts, 1996) Až do současnosti je tento přístup k politické ekologii velice populární vzhledem k jeho emancipačnímu náboji a strukturálním teoriím zaměřeným na zkoumání diametrálních socio-environmentálních rozdílů mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi, centrem a periferií, městem a vesnicí a rozdílnými sociálními skupinami uvnitř globálního ekosystému.

Na konci 70. let a začátku 80. let 20. století se do ekologické debaty zapojují i ekofeministické přístupy. S termínem „*ekofeminismus*“ poprvé přichází **d'Eaubonne (1974)**, **Susan Griffin (1978)** a **Carolyn Merchant (1980)**, které pojímají socio-environmentální interakci prostřednictvím genderových teorií. Ekofeminismus přichází s myšlenkou, že upozadované sociální skupiny, včetně žen, by se měly více zapojit do rozhodovacího procesu v rámci hospodaření s přírodními zdroji a do ochrany životního prostředí. Nutnost „ekoemancipace“ radikální ekofeministé a ekofeministky dokládají afinitou mezi ženou a přírodou, poukazují na juxtapozici podrobení žen a přírody v jedné historické epoše, a to západního patriarchálního industrialismu. (Mellor 1996) Ekofeministé a ekofeministky rovněž zdůrazňují, že ženy jsou, stejně tak jako životní prostředí, obětí patriarchálního útlaku. Genderová rovnost příležitostí a přítomnost žen v rozhodovacích orgánech však nutně neznamená jejich adekvátní podíl na rozhodování a automaticky nezajišťuje naplnění jejich potřeb. (Wastl-Walter, 1996; Bradshaw, 2002) Ekofeminismus se zároveň silně prolíná i do sociálního konstruktivismu (viz níže).

K zásadnímu posunu v oblasti zkoumání politické ekologie dochází na začátku 90. let 20. století, kde se studium socio-environmentální interakce začalo ubírat zcela jiným směrem. Pohled poststrukturálních a postmoderních teorií v čele s **Michaelem Foucalem (1991)** a **Arturem Escobarem (1996)** přinesl další nový impuls (také) do studia politické ekologie. Tyto podmínky vedly k vyvrácení mnoha sdílených mýtů o socio-environmentální interakci. Percepce

sociálních aktérů, stejně tak jako otázka jazyka a dekonstrukce, odhalily nedostatky pozitivistického universalismu a nabídly kritickým politickým ekologům cenný zdroj podkladů pro hlubší studium socio-environmentální interakce. (Stott, 1999; Harrison-Burgess, 1994) Kritika předchozích diskurzů politické ekologie se však neomezila jenom na nerovnou roli sociálních skupin, ale především na způsob prezentace vědeckých závěrů.

Na úskalí prezentace tvrzení v politické ekologii upozorňují například **Thomas a Middleton** (1994), kteří poukazují na demonizaci desertifikace ze strany OSN. Rétorika této globální mezivládní instituce je podle nich založená nikoliv na vědeckých biofyzikálních poznatcích, ale spíše na „*prázdných politických frázích a odhadech, které jen přizívají obavy z desertifikace.*“ (Thomas-Middleton, 1994, s. 59) Hledání optimální vyváženosti postmoderních, poststrukturálních a pozitivistických přístupů stále není ukončeno, stejně jako rozšiřování oblastí výzkumného zájmu politických ekologů.

3 Typologie politické ekologie

Při srovnávání jednotlivých teoretických východisek jsme se s ohledem na rozsah článku rozhodli pro zjednodušenou ilustrativní selekci teoretických přístupů na základě pozitivistických a postpozitivistických pohledů na socio-environmentální interakci tak, aby obsáhla fenomenologii politické ekologie z hlediska rámcového rozsahu (tzv. „widening“). A proto jsme zúžili přehled teoretických přístupů k politické ekologii na devět podoblastí, které jsme souhrnně rozdělili do tří kategorií – *tradiční, moderní a postmoderní* politická ekologie (viz *Tabulka č. 1*). Zvolené názvosloví jednotlivých kategorií představuje pouze identifikační rozlišení, které nevyjadřuje jejich „akademický kredit“, významovou či chronologickou posloupnost.

Tyto tři úhly pohledu na politickou ekologii byly zvoleny z několika důvodů. **Tradiční** politická ekologie považuje státní aktéry za hybatele environmentálního řádu a byla vybrána vzhledem k jejímu celkovému přínosu pro výzkum v oblasti mezinárodních vztahů, bezpečnostních studií, politických věd a dalších příbuzných oborů. Tradiční přístupy se zabývají výhradně antropocentrickým hlediskem, v němž dominuje snaha *bránit se všem nepříznivým přírodním vlivům a maximálně využít přírodní potenciál* pro individuální a kolektivní účely lidských společností. Charakteristickým rysem tradičních přístupů je důraz na stanovování hierarchie národních (státních) priorit, lineární a normativní vývoj lidské společnosti, kauzalitu a měřitelnost

biofyzikálních jevů a racionálnost sociálních aktérů. Globální ekosystém je považován za rovnovážný se schopností obnovy, zabývají se především viditelnými (a měřitelnými) ekologickými dopady, které by se mohly negativně projevit na makroekonomických a mikroekonomických údajích, coby jedněch z hlavních ukazatelů úspěšné lidské společnosti. Do této kategorie jsme proto zařadili teoretické přístupy *politické ekonomie* (POL EKO), *neorealismu* (NEOREAL) a *neoliberalismu* (NEOLIB).

Tabulka č. 1: Přehled teoretických směrů k politické ekologii

Stručný přehled přístupů a společných rysů politické-ekologie										
Název	Typ	Druh								
		Tradiční			Moderní			Postmoderní		
		POL EKO	NEOREAL	NEOLIB	SOC KONST	EKO-FEM	KULT EKO	POSTMOD.	POSTSTRUKT	NEOKAT
Východisko interakce	Antropocentrismus	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Biocentrismus				x	x	x	x	x	x
Rozsah interakce	Široké (=systém)	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Úzké (=aktér)	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Měření interakce	Apolitické (=objektivní)	x	x	x	x	x	x			
	Politické (=subjektivní)				x	x	x	x	x	x
Zaměření interakce	Viditelné jevy	x	x	x	x	x	x			x
	Neviditelné jevy				x	x	x	x	x	x
Ekologický systém	Rovnovážný	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Nerovnovážný				x	x	x	x	x	x
Vývoj interakce	Lineární	x	x	x	x	x	x			
	Nelineární							x	x	x
Povaha interakce	Singulární	x	x	x	x	x	x			
	Plurální							x	x	

Zdroj: Vlastní zpracování

Pro *moderní* politickou ekologii je příznačná analýza sociální konstrukce lidsko-environmentální interakce, která je utvářena různými sociálními aktéry s cílem se vymanit z tradičního státocentrického pojetí. V této kategorii dochází k syntéze antropocentrického a biocentrického hlediska, kde převažuje snaha *adaptovat* se na biofyzikální jevy a procesy uvnitř globálního ekosystému, a vyzdvihnout hlubší porozumění vzájemné socio-environmentální interakce, v němž je životní prostředí nikoliv *objektem exploatace* či *zónou pro střet zájmů*, ale *katalyzátorem nerovnosti a potenciální změny zájmů*. Moderní přístupy tak především poukazují na nelineární, nekauzální a obtížně měřitelné jevy sociálních aktérů, kteří se ve vztahu k přírodě, ne vždy řídí racionálním

uvažováním. Přestože je hlavní důraz kladen na negativní viditelné jevy socio-environmentální interakce, řada autorů rozvíjí diskuzi nad méně viditelnými, obtížně měřitelnými jevy. Mezi moderní přístupy politické ekologie jsme jako hlavní zástupce této kategorie vybrali *sociální konstruktivismus* (SOC KONST), *ekofeminismus* (EKO FEM) a *kulturní ekologii* (KULT EKO).

Poslední postmoderní přístup politické ekologie se věnuje otázkám proměny identity, formování hodnot, vlivu jazyka a postupného odstraňování pozitivistických zábran při posuzování socio-environmentální interakce. I zde dochází k syntéze antropocentrického a biocentrického hlediska, kdy je hlavním cílem *přehodnotit dosavadní poznatky* o socio-environmentální interakci, které se týkaly především viditelných následků biofyzikálních jevů a procesů uvnitř globálního ekosystému pro lidská společenství. V postmoderních přístupech se projevuje širší škála pochybností ohledně měřitelnosti a verifikovatelnosti dat, ale i lidských schopností efektivně předcházet environmentálním dopadům. V řadě kritických teoretických směrů se navíc objevuje myšlenka pluralitní podoby interakce, kde nelze jednoznačně vymežit pozitivní a negativní rysy socio-environmentální interakce a kde se příroda objevuje zároveň jako *aktér a nikoliv pouze jako objekt*. Do této kategorie jsme zařadili *postmodernismus* (POSTMOD), *poststrukturalismus* (POSTSTRUKT) a *neokatastrofismus* (NEOKAT), coby zástupce současných nejkritičtějších přístupů v oblasti politické ekologie.

3.1 Tradiční politická ekologie

Vychází z předpokladu kauzality socio-environmentálních procesů a racionality státních i nestátních aktérů. Stát zde figuruje jako strůjce a *krotitel* životního prostředí, jež se snaží přinést odpovědi na otázky: *Čím je příroda pro stát? Jak využít přírodu pro zajištění vlastních zájmů?* Tradiční politická ekologie vychází z pozitivistického přístupu, v rámci kterého lze problémy jednoznačně identifikovat, kvantifikovat a predikovat na základě empirických dat. Tradiční přístupy politické ekologie vnímají přírodu jako *politický prostor, nevyužitý nástroj a příležitost k zajištění národních zájmů*, v případě neorealistů ještě navíc i jako *modifikovatelný nástroj*. Klíčovým bodem analýzy tradičních přístupů politické ekologie je otázka množství, kvality, dosažitelnosti a dostupnosti přírodního bohatství, přičemž způsob jeho je klíčem k úspěchu zajištění *životaschopnosti státu*. V tomto pojetí představovaly elementární nebezpečí pro stát pouze jiné politické entity (především státy) a *biofyzikální síly*

(příroda), které by mohly narušit vnitřní integritu státu. Environmentální problémy z toho důvodu nebyly chápány jako překážka, ale jako přirozený jev, který jen v *ojedinělých případech* mohl ohrozit soudržnost státu. V čem se však tradiční přístupy politické ekologie diametrálně liší, je otázka kontroly a způsobu exploatace životního prostředí.

K jednomu z nejstarších přístupů v oblasti politické ekologii patří směr *politické ekonomie*, jenž se soustředí na výzkum produkce a transformace přírody pro potřeby kapitalistické společnosti skrze technologické inovace, vědu a výzkum (Smith 1984), a kde je systém, nikoliv aktér, odpovědný za konečnou podobu socio-environmentální interakce. (Blaikie 1987) K největším představitelům politicko-ekonomického přístupu k politické ekologii patří zejména autoři **Richard Peet et al.** (1989) a **Michaelem L. Ross** (1999), již vyzdvihli politizaci přírodních zdrojů a širší porozumění vztahu mezi člověkem a přírodou i z geografického a sociálního pohledu. **Rossova** teorie o „*prokletí přírodních zdrojů*“ položila základy pro výzkum socio-environmentální interakce, kde zaznívají první pochyby nad linearitou lidského rozvoje, přičemž relativní nadbytek přírodních zdrojů představuje „danajský dar“ pro stabilní fungování státu.

Politická ekonomie považuje hospodářský, potažmo lidský, rozvoj za nejpodstatnější a přírodní prostředí nevnímá jako lidstvu „rovnocenného partnera“, ale pouze jako jeden z činitelů tohoto rozvoje. Environmentální dopady zohledňuje, pouze pokud dosáhnou kritické míry ohrožující ekonomický (lidský) rozvoj. Zachování kvality životního prostředí chápe jako *nezbytnou oběť*, nutnou pro uspokojení lidského hladu po zemědělských produktech (půdě), energiích a jiných přírodních zdrojích. Nerovnovážený vztah je daném pojetí dán především „vzorcem“ globálního kapitalismu, založeného na nadměrné produkci a spotřebě a snaze propojit zajištění lineárního hospodářského růstu s *přežitím* globálního ekosystému. Princip trvale udržitelného rozvoje, který oba aspekty zohledňuje, se proto stal vítaným odůvodněním *neomezeného lidského rozvoje*. Potíž tkví v tom, že např. rozloha obdělávatelné půdy a nerostných zdrojů je *omezená* a v rámci tržního principu „*produkce jako taková [...] dnes a denně ničí přírodu [...] prvotně za účelem zisku [...] a zisk znamená moc...*“ (Peet et al., 2011, s. 14). Kritika z pohledu politické ekonomie se netýká pouze tržních ekonomik, ale i stejně destruktivních centrálně plánovaných ekonomik (např. **Mao Ce-tungova** ocelářská kampaň), které rovněž požadovaly a požadují pouze „přežití“ přírody v míře nezbytně nutné pro zachování ekonomického růstu (rozvoje).

Politíci ekologové, ktorí zdúrazňujú prístup politickej ekonomie, se rovněž potýkají s rozporem okamžitého a dlouhodobého horizontu socio-environmentálního vztahu. Namísto dlouhodobých strukturálních řešení ve vztahu člověka k přírodě preferují operativní zmírňování *viditelných* ekologických dopadů hospodářské činnosti. Pro některé autory se tak tento proud politiké ekologie stává obhajobou subjektivních a politických zájmů a „*biofyzikální prostředí pouhou arénou boje o přístup k přírodním zdrojům a jejich ovládnutí.*“ (Walker, 2005; Bassett – Zimmerer, 2003, s. 3).

Na politicoekonomické pojetí socio-environmentální interakce navázali *neorealisté*, již se snažili odhalit hlubší rovinu střetu zájmů o přírodní zdroje mezi jednotlivými vrstvami společnostmi i mezi státy navzájem. Mezi průlomové práce v oblasti neorealismu na počátku milénia, které se snažily přehodnotit tehdejší debaty o podobě environmentálních konfliktů o přírodní zdroje a jejich potenciální eskalaci, patřily zejména práce **Le Billona** (2002) a **De Soysa** (2002). Ústřední pointou tohoto přístupu je předpoklad, že „*environmentální konflikty vznikají spíše z nadbytku než z nedostatku přírodních zdrojů*“ (De Soysa, 2002, s. 5), a že „*hlavním motivem pro vznik environmentálních konfliktů nejsou vzájemné [historické] sváry, nýbrž chamtivost, která vede k těmto konfliktům o ovládnutí [přírodních zdrojů] nebo k boji o spravedlivější distribuci přírodního bohatství.*“ (Schubert 2005, s. 15) **Le Billon** (2002) navíc obohacuje analýzu environmentálních konfliktů o typologii konfliktů, kde se *podobá* konkrétního konfliktu (např. převrat, warlordismus či secese) od *typu, dosažitelnosti, dostupnosti a cenové hladiny* přírodního zdroje. (Le Billon, 2001, s. 573)

Chamtivostí motivovaný a racionální přístup k potenciální kontrole a utilizaci přírodních zdrojů pro vlastní účely se, nedlouho po zveřejnění jejich prací, stal hlavním východiskem současných analýz konfliktů o přírodní zdroje. Nicméně právě u předpokládané *racionality a ekonomické motivace konfliktu mezi* sociálními aktéry (např. Collier – Hoeffler, 2000) je třeba rozlišit, zda-li aktéři vedou boj o přírodní zdroje s cílem je uloupit či ovládnout kvůli zajištění jiných cílů (Cater, 2003, s. 273). Nicméně ani ekonomická motivace neplatí univerzálně. Násilné konflikty o přírodní zdroje byly v minulosti motivovány nemateriálními zisky. Přestože se většina politických ekologů primárně nezabývá otázkou násilných konfliktů, studium problematiky „válek“ o přírodní zdroje se během posledních let stalo novým tématem tradičního pojetí politiké ekologie.

Hlavní protipól neorealistického pojetí politiké ekologie představuje

neoliberalní přístup, který nahlíží na kontrolu přírodních zdrojů jako na nástroj *seberealizace lidského pokolení a harmonické koexistence s přírodou*, v němž převažuje environmentální spolupráce a snaha konflikty o zdroje eliminovat. Autoři jako např. **David Harvey** (2005) a **Parajuli Pramod** (1998), prosazující se neomarxistických směřech, či **Robert O. Keohane** et. al. (1996) a **Peter M. Haas** et. al. (1993), zaměřeni na nový institucionalismus, by tak nominálně v této typologii spíše spadali do podskupiny politické ekonomie než do tohoto myšlenkového proudu. Lze konstatovat, že *neoliberalní* politická ekologie je značně roztržštěná, neboť se prolíná s jinými příbuznými obory (např. politickou ekonomikou, politickou geografii...), a to včetně různých neomarxistických a neokoloniálních přístupů, které se navzájem překrývají a doplňují. Prakticky každý autor tak představuje specifickou podskupinu, ale lze nalézt řadu společných rysů, které tento přístup odlišují od ostatních.

Prvním z nich je pohled na využití přírodních zdrojů, které pro neoliberaly primárně slouží jako nástroj pro *dosažení vyššího cíle*, z něhož by měl vzejít prospěch pro celou globální společnost, respektive státy, instituce i jednotlivce. Druhý charakteristický rys představuje uchopení environmentálních problémů, které během interakce mezi lidstvem a přírodou vznikají. Pro neoliberalní politické ekology jsou tyto biofyzikální jevy „*zdrojem příležitostí k přijetí globální akce ze strany vrcholných reprezentací států.*“ (Kaul et. al., 1999, s. 13; Sandler, 1997, s. 202). Oproti neorealismu, kteří považují prostředí mezinárodních vztahů za do jisté míry neměnné, jsou neoliberalové přesvědčeni, že „*světový ekosystém [ze] úspěšně změnit podle neoliberalních norem*“ (Adger et. al., 2001, s. 21). Za doklad úspěchu neoliberalové pokládají expanzi globálního kapitalismu a operacionalizaci mezivládních institucí, které přispívají k nápravě ekologických škod související s lidskou činností, a stabilizaci mezinárodních vztahů skrze environmentální multilaterální dohody, mezinárodní dohody, mezinárodní režimy atd.

Myšlenka tzv. „*win-win strategie*“, která vychází z teorie her, si získala u stoupců neoliberalního přístupu velkou oblibu. Při aplikaci na politickou ekologii z ní vyplývá, že všichni spolupracující aktéři mohou mnohem efektivněji spravovat a využívat přírodní zdroje, než kdyby docházelo k mocenským střetům a případným konfliktům (např. Timmer –Juma, 2005). Neoliberalní „*win-win mantra*“ nepřikládá environmentálním problémům existenciální význam, neboť vychází z předpokladu, že „*technologické inovace a lidská flexibilita se v budoucnu vyrovnají se všemi potenciálními environmentálními výzvami, se kterými se lidstvo střetne.*“ (Simon, 1996, s. 19; Dryzek, 1996, s. 325)

3.2 Moderní politická ekologie

Další způsob, jak lze nahlížet na socio-environmentální vztah, je hledisko historických a kulturních vazeb člověka s přírodou. Do popředí zájmů studia politické ekologie se tak dostávají otázky *ethnicity* (Parajuli, 1998; Hansis, 1998) či *genderu* (Sundberg, 2015) apod., jež se snaží představit jiný úhel pohledu. Vnímání světa je odrazem naší interpretace smyslových vjemů a individuální percepční pole se do značné míry liší. Zatímco řada biofyzikálních rysů přírodních jevů, např. gravitace či smrt, je univerzálně platná, (nejen) *percepce rovnosti a spravedlnosti* podléhá zcela jiným měřítkům. Fenomén rozdílné identity a sociální stratifikace společnosti proto přináší cenné informace o dynamice socio-environmentální interakce, které napomohly k započetí debaty o *rovnovážném a nerovnovážném pojetí ekologie*. (např. Holling, 1985; Sprugel, 1991; Holling and Gunderson, 2002).

Ústředním bodem analýzy se proto stávají individuální, substátní a nestátní aktéři, jejichž vliv by měl být neopomenutelný při formulaci státních zájmů. Zodpovědnost států za jejich občany přinesla během 20. století posun k rozšiřování koncepce lidských práv, které v sobě postupem času začaly zahrnovat i kvalitu života, k níž neodmyslitelně patří i životní prostředí.

Sociální konstruktivismus představuje předěl v reflexi socio-environmentální interakce, neboť řada institucionalizovaných pravd a vědění o její podstatě byla podle konstruktivistů cíleně nebo neúmyslně zjednodušena. Hlavním přínosem tohoto kritického pojetí je poukázání na sílící politizaci vědy v oblasti životního prostředí. (Tim Forsyth, 2003; Diane Rocheleau et. al., 2001) Terčem kritiky sociálních konstruktivistů se stalo tradiční pojetí politické ekologie, které vycházelo z universalistických měřítek výzkumu, kde se pojmy jako objektivita, měřitelnost, racionalita sociálních aktérů a společné zájmy, staly spíše než vědeckým výzkumem, synonymem pro *víru v rozum* a samozřejmosti *pozitivistického přístupu*.

Jádrem výzkumu sociálního konstruktivismu v oblasti politické ekologie je analýza sociální konstrukce a percepce životního prostředí (Blaikie, 1994), přehodnocování, kontrola a reinterpretace empirických dat a podpora informovanosti veřejnosti. **Rachel Carson** v roce 1962 publikovala svoji práci s názvem *Silent Spring*, ve které se zabývá nepříznivými vlivy pesticidů na životním prostředí a na život zvířat i lidí. Mořská biologka **Carson** byla jednou z prvních průkopnic, které se, i přes silnou politickou a komerční lobby zemědělsko-chemických společností a vědeckých kontrastudií o neškodlivosti

pesticidů, podařilo poukázat na negativní ekologické vlivy jejich užívání a otevřít diskuzi nad poskytováním informací pro širokou veřejnost. Své „ovoce“ její kniha přinesla až v roce 1972, kdy bylo v USA použití DDT v konvenčních pesticidech úplně zakázáno. (Hough, 2014, s. 6) V tomto ohledu je nutné zmínit i fakt, že o „prospěšnost“ zákazu se dodnes vedou spory (např. Trewavas, 2012).

Sociální konstruktivismus se rovněž zabývá i otázkou přístupu k přírodním zdrojům, kdy „*nikoliv dostupnost přírodních zdrojů, ale nutnost je ovládnout, způsobuje náhlé změny v distribučním vzorci.*“ (Sen, 1981, s. 433). Ačkoliv se sociální konstruktivismus snaží zevrubně nalézt odpovědi nad *skutečnou* podobou socio-environmentální interakce, jeho záběr je natolik obsáhlý, že zůstává otázkou, zda-li badatelé v rámci svých mentálních schopností dokáží tyto informace vstřebat a nalézt jejich hlubší souvislosti v komplexní interakci mezi lidmi a přírodou.

S principem zúžení sociální konstrukce reality se v oblasti zkoumání politické ekologie etabluje i *ekofeminismus*. Politická ekologie z pohledu feministických hnutí vychází z předpokladu, že „*mužská snaha dominovat nad ženami*“ se odráží i v jiných oblastech, v tomto případě drancování přírodního bohatství (Diamond – Orenstein, 1990), způsobu myšlení mezi genderovými skupinami. Byť jsou podle řady studií ženy obecně *biologicky blíže* k ochraně přírody, většina ekofeministů a ekofeministek se snaží tuto *generalizaci západních společností* vyvrátit (Shiva, 1988; Agarwal, 1992; Val Plumwood, 1993), jelikož pohlaví ani gender automaticky nerozhoduje o jistotě ochrany životního prostředí ze strany člověka. Ekofeminismus se na rozdíl od sociálního konstruktivismu více zajímá o *kvalitu života* marginalizovaných skupin, včetně neživé přírody i nelidských organismů než o pouhé *přežívání*.

K prohloubení výzkumu ekofeminismu napomohli zejména autoři a autorky **Diane Rochelau** (1996), **Mauren Reed** a **Bruce Mitchell** (2003) a **Melissa Leach** (2003), již pozvedli debatu o zranitelnosti žen a sociálně vyloučených etnických, rasových a náboženských skupin v ekologicky nehostinných a zdraví nebezpečných lokalitách. Tento přístup zvýšení úrovně kvality života se následně začal uplatňovat zejména v bezpečnostních studiích, konkrétně v koncepci lidské bezpečnosti na počátku 90. let 20. století, kde se otázky *globálních pandemií a nemocí* (Biehl, 2014), *percepce chudoby* (Sundberg, 2015), ale například i *přístupu k pitné vodě a hygienickým službám* (Mehta, 2014) staly předmětem výzkumu feministické politické ekologie.

Kritika genderových teorií však namítá, že vyzvednutí útrap konkrétní

sociální skupiny nemůže reprezentovat všechny utlačované a znevýhodněné skupiny, ale naopak, že tato jednostranná informovanost může zpětně spíše přinést větší nerovnost mezi marginalizovanými skupinami. (Forsyth, 2003)

K nejužší konkretizaci potenciálně zranitelných skupin proto dochází u *kulturní ekologie*, která se snaží dále rozvíjet podmínky z předcházejících dvou přístupů. K předním inovátorům v oblasti kulturně-ekologického pojetí politické ekologie patří zejména **Amartya Sen** (1981), který se zabývá paradoxem hladovění lidské populace ve společnosti s dostatkem jídla, a **Bryant L. Raymond** a **Sinéad Bailey** (1997), jejichž práce se zabývá *identifikací sociálních aktérů a rozlišením socio-kulturními rozdíly v zemích třetího světa*. Předmětem zkoumání kulturní ekologie se proto stávají otázky společenského vyloučení, chudoby, hladu, přístupu k vodě, potravinám či humanitární pomoci, ale i způsob a forma distribuce přírodních zdrojů jako formy majetku, na něž mají sociální skupiny *environmentální nárok*. (Johnson, 2004; Wisborg, 2002) Tyto nároky vycházejí z „*negociačních procesů mezi různými sociálními aktéry a institucemi než fixně ze zvykového práva*“ (Leach et. al., 1999, s. 226), a proto jsou předmětem debaty kulturních ekologů o změně těchto pravidel ve společnosti. Kulturní ekologie otevírá další rozměr debaty politické ekologie, a to o koncept *nezamýšlených důsledků*. Tato teorie formulovaná **Robertem Mertonem** v práci *The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action* (1936) přináší pohled, jak se „*[nezamýšlené důsledky] množí s rozvojem uchovávání lokálních ekosystémů [a snahy zajistit vznešené cíle] na rekultivaci životního prostředí*.“ (Dove, 1996; Zimmerer, 2006, s. 69) Byť kulturní ekologie zajistila detailnější porozumění socio-environmentální interakce, většina studií se orientuje na případové studie lokálních komunit a úzce profilovaných témat, která postrádají strukturální prvek analýzy, jenž by dokázal reflektovat širší externí vlivy uvnitř globálního ekosystému.

3.3 Postmoderní politická ekologie

Rozpor mezi pozitivisty a postpozitivisty vrcholí v postmoderní politické ekologii, v níž se sociální konstrukce a subjektivní hodnocení stávají jádrem výzkumu vztahu člověka a přírody. Postmoderní politická ekologie přináší kritiku vůči všem předchozím přístupům, které se zabývaly pouze sociální realitou ovlivněnou materiálními biofyzikálními jevy. (Schubert, 2005) Druhým rysem postpozitivistických přístupů je kritika, že se z politické ekologie v závislosti na přístupu vytrácí buď ekologie, nebo politika. (blíže např. Walker, 2005, 2007)

Dominantní vliv politické ekonomie a výzkumu přírodních zdrojů vyobrazil socio-environmentální interakci jako „arénu, v níž dochází boji o přístup k přírodním zdrojům a jejich kontrolu“ (Zimmerer – Bassett, 2003, s. 3), a nikoliv jako přirozené soužití člověka s přírodou. Antropocentrické přístupy by z pohledu postpozitivismu neměly chápat přírodu jen jako *objekt*, ale i jako *subjekt*, který má právo na zachování své *reprodukční kapacity*. Tento systémový předpoklad neznamená pouze ospravedlnění kontinuity lidského rozvoje a vývoje, ale všech živých organismů na Zemi, které se podílí na přirozeném formování (a vývoji) globálního ekosystému.

Třetím aspektem kritiky postmoderní politické ekologie je otázka teritoriální afiliace a výzkumu. Zatímco většina studií politické ekologie se soustředí na současné výzvy v rozvojových zemích na *globálním jihu*, převážná část akademického výzkumu připadá na lidi z rozvinutých zemí, nejčastěji z euroamerického akademického prostředí. (Schubert, 2005, s. 28) Interpretace a závěry výzkumu politické ekologie by však neměly být ovlivněny: a) politicko-ekonomicko-geografickými faktory (rozvojové, rozvinuté země, zhroutené státy), b) medializací problematiky (vyobrazováním „třetího světa“ jako *nevinných lidí*, jejichž způsob života je v *existenciálním ohrožení*) a c) schematismem (deterministickými teoriemi o *automatickém a jediném všespásném řešení* environmentálních problémů či potenciální *apokalypse světa*). (McCarthy, 2002; Fearon, 1995; Homer - Dixon, 1995) V této kategorii si dovoluujeme vynechat hlavní představitele a inovátory v oblasti postmoderního, poststrukturalního a neokatastrofického pojetí, neboť řada autorů, např. **Foucault**, se proti striktní katalogizaci výzkumného pojetí ostře ohrazují.

S příchodem *postmodernismu* do politické ekologie dochází na rozdíl od předchozích přístupů k odstranění všech zábrán sociální konstrukce životního prostředí. Příroda se proto stává *hybridem sociální reality* na základě biofyzikálních zkušeností z pohledu historických sociálních aktérů a společností, u nichž byla až doposud socio-environmentální interakce analyzována na základě univerzálních parametrů výzkumu. (Forsyth, 2003) Otázka měřitelnosti, kauzality a predikce však nutně nepřináší *objektivní a celou pravdu* o vztahu mezi člověkem a přírodou (Gross – Levitt, 1994; Koertge, 1998), ale jen část *skládačky* obrazu socio-environmentální reality. Podle postmodernistů nebyl vývoj lidské společnosti uvnitř globálního ekosystému nikdy lineární, ale naopak *vícsměrný*, neboť v průběhu historie s každou lidskou adaptací, která umožnila růst a rozvoj lidské populace, došlo současně i k zesílení třecích ploch mezi člověkem a přírodou. (Berkes et. al., 2003)

Postmoderní politická ekologie rovněž naléhá na detailnější rozlišování drobných nuancí (Latour–Woolgar, 1986; Latour 1993), které by zabránilo potenciálnímu zjednodušení socio-environmentální interakce. **Zeitoun a Mirumachi** (2008) se ve své práci *Transboundary Water Interaction* například zabývají duální povahou přeshraniční hydropolitické interakce, v níž „[environmentální] konflikty nemusí být nutně špatné, a tedy odsuzované, stejně jako [environmentální] kooperace nemusí být vždy prospěšná a nutně favorizovaná.“ (Zeitoun – Mirumachi, 2008, s. 301-303) Kritika vytýká postmodernismu přílišný důraz na zavržení pozitivistického způsobu myšlení, omezený přínos subjektivních závěrů z hlediska praktického využití a přílišnou relativizaci, která se v mnohých ohledech stává spíše módní než vědeckou záležitostí. (Sokall, 1997)

Po postmoderních teoriích přichází poststrukturalismus, který se vyznačuje zevrubnější nekauzální analýzou pluralitních jevů a dekonstrukcí mýtů o environmentálních krizích na základě širšího socio-environmentálního kontextu. (Hajer, 1995; Thompson et. al., 1986; Thomas – Middleton, 1994; Leach-Mearns, 1996) Ústředním tématem poststrukturální politické ekologie se staly otázky *distribuce moci, způsobu vládnutí a života*. V rámci politické ekologie by se rovněž výzkum vztahu člověka a přírody neměl omezovat pouze na fyzické a hmatatelné překážky lidského rozvoje (např. extrémní výkyvy počasí), které lze vyčíslit v hospodářských či lidských ztrátách, ale i na *neviditelné dopady*, jež se odrážejí na smýšlení lidských společností nad lokálním a globálním ekosystémem. Snaha diskuzi o socio-environmentální interakci obohatit „*mnoha způsoby a bez specifického záměru, tak aby se v někdy v budoucnu stala podkladem pro vědecké bádání či dokonce institucionální rozhodování*“ (Walker, 2007, s. 366), je pro poststrukturalisty zcela malicherné mrhání času a úsilí vědeckého bádání. Místo toho dávají přednost „*zkoumání života, který se stal objektem moci*“ (Foucault, 2008, s. 1), v němž jsou „*lidští jedinci platformou a nikoliv nástrojem moci*.“ (Foucault, 1980, s. 98)

Někteří poststrukturalisté zachází dokonce ještě dál (Thacker, 2005; Rose, 2001) a tvrdí, že ačkoliv jsou všechny živé organismy nositeli biologického a technologického bohatství ve formě DNA, právě starost o individuální zdraví a způsob života se stal novou „*biohodnotou*“ (Waldby, 2000), jež změnila uvažování nad reprodukcí a modifikací lidského organismu. (Braun, 2011) Důraz na kvalitu a estetiku se objevuje také v oblasti potravinové politiky, kde se *nevzhledné*, ale chuťově totožné, zemědělské plodiny, stávají v masovém měřítku „*nežádoucí*“ (a např. v obchodních řetězcích neprodejné).

Postrukturalizmus je kritizován především z hlediska *auditoria*, neboť politická ekologie se v tomto pojetí posouvá na vysoce „solistikovanou úroveň“, která svědčí spíše o intelektuálních schopnostech autorů či autorek a pro širší (nejen) akademické auditorium je velmi obtížně uchopitelná. Např. Walker (2007) považuje poststrukturální politickou ekologii spíše za „*útěk z reality a před zodpovědností*“, s natolik sofistickými závěry, že „*autoři [a autorky] ani nečekají, že je bude někdo číst nebo by jejich závěrům [dostatečně] porozuměl na to, aby se podle nich řídil*“. (Walker, 2007, s. 366-367) V mnoha směrech se tak poststrukturální (nejen) politická ekologie stává „prázdnou vědou“ a spíše exhibicí autorů a autorek než přínosem pro lidské poznání.

Mezi poslední (nikoli významem, leč pouze v uváděném výčtu) představený přístup v kategorii postmoderní politické ekologie patří *neokatastrofismus*, který je, spíše než jednotný myšlenkový proud, relativistickým pojetím autorů (Brown, 1974; Alvarez et. al, 1980; Ager, 1993; Huggett, 1997), kteří pohlížejí na socio-environmentální interakci jako na nevyhnutelný proces permanentních nejistot a katastrof, které se neustále opakují. Neokatastrofisté kladou hlavní důraz na neustálé ohrožení života a nejistotu nepředvídatelné přítomnosti. (Dillon – Reid, 2009, s. 85). „*Očekávejte neočekávané*“, to je vzkaz neokatastrofismu pro globalizovanou a informacemi přehlcenou společnost, v níž simultánně dochází k nekonečné reprodukci a kalkulaci ekologických rizik, která by potenciálně mohla ohrozit lidský rozvoj. (Schindewolf, 1963; Collier, 2008; Beck, 1999)

Na poli zkoumání socio-environmentální interakce se neokatastrofický proud během 20. století stal mezi vědci i laickou veřejností velmi populární, přičemž za jedinou skutečnou hodnotou života nepovažuje *adaptaci*, ale *čas*. (Rudwick, 2007) Ekologické extrémy zapříčiněné lidskou činností postupně přestaly být pouze předmětem zájmu neokatastrofistů a vyvstala otázka, zda-li je vůbec možné tyto sekvenční jevy *předvídat*. Zatímco většina neokatastrofistů je přesvědčena, že tyto jevy lze předvídat, podle **Luhmanna** (2005) bychom raději „*měli zavrhnout [všechnu] naději, že více výzkumu a znalostí umožní přesun z rizika do bezpečí, neboť čím racionálněji kalkulujeme komplexní [socio-environmentální] jevy uvnitř globálního ekosystému, tím více nejasných proměnných přichází do predikce očekávaného vývoje.*“ (Luhmann, 2005, s. 28) Kritika vyčítá neokatastrofismu především skepticismus ohledně schopnosti adaptace a deterministické pojetí extinkce. (Amin, 2010)

4 Diskuze

Ačkoliv se přístupy politické ekologie dají interpretovat mnoha způsoby, v akademické literatuře lze rozlišit některé obecné rysy pojetí tohoto mezioborového přístupu. Politická ekologie se tak stala *intuitivní instrumentální platformou*, v níž se různé teoretické proudy snaží interpretovat interakci mezi člověkem a přírodou z různých úhlů pohledu. Politická ekologie tak představuje pomyslnou „dětskou vkládačku“ (viz Obrázek č. 1), kde se každý přístup snaží *prostrčit* svůj domnělý obrazec, který reprezentuje danou teorii či hypotézu, skrze otvory vkládačky, a zároveň jakýsi „*tetris*“, kde se přístupy politické ekologie snaží vyplnit všechna prázdná místa uvnitř této vkládačky, a tím obsáhnout celou podstatu socio-environmentální interakce.

Účelem politické ekologie však není skrze jeden konkrétní teoretický směr vysvětlit celou podstatu socio-environmentální interakce (tj. zaplnit, co možná největší prostor uvnitř vkládačky), ale nové zhodnocení a případné přehodnocení chápání socio-environmentální interakce, tj. započít širší diskuzi nad způsobem „úspěšného“ vyplnění a vnitřního uspořádání obrazců uvnitř vkládačky. Ztotožňujeme se proto s postulátem **Blaikie - Brookfield** (1987), že různorodost směrů a rozdílnost teoretického vymezení v politické ekologii nezbytně nepředstavuje problém, ale spíše posiluje sebereflexi.

Obrázek č. 1: Vkládačka: vizualizace intuitivní instrumentální platformy¹

Zdroj: Vlastní zpracování

Přestože jsme se snažili představit hlavní teoretické směry, které se politickou ekologií inherentně zabývají, je třeba zdůraznit, že jejich výčet není

¹ Jedná se pouze o schematické znázornění, které geometrickými obrazci pouze nastiňuje rozdílnost přístupů a jejich vzájemnou možnost prolnutí (prostrčení), které nevjaduje jejich „význam“ či „akademický kredit“.

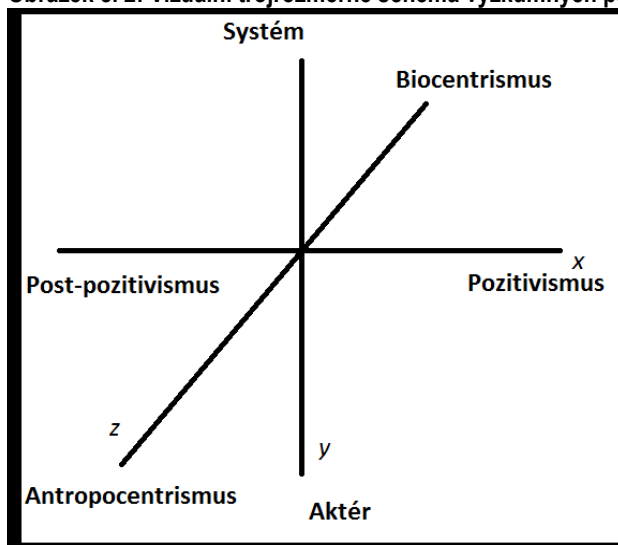
zdaleka úplný a už vôbec není konečný. Jen v případě kulturní ekologie lze rozlišit řadu paralelních přístupů, jako je ekologická antropologie, populační ekologie, entnoekologie, geografie lidstva atd., které se podílejí na formulování principů a formování pojetí socio-environmentální interakce této školy. Jeden z dalších problémů, který hraje významnou roli při typologizaci politické ekologie, patří postupná syntéza a vzájemný překryv teoretických východisek na pomezí společenských věd. Takovým příkladem může být např. princip „vydíratelného potenciálu přírodních podmínek“ (Peluso-Watts, 2001) či teorie environmentálního rasismu, která se rovněž zabývá dalšími formami nepřímého násilí od úmyslně stigmatizace marginalizovaných skupin odlišné pleti (blíže Bullard, 2002) až po strukturální nekoloniální ostrakizaci (Melosi, 2005; Cutter, 1995). Na základě dosavadních zjištění předpokládáme, že vyčerpávající výčet přístupů politické ekologie se může pohybovat v řádech desítek rozdílných pojetí. I přes to, že se jedná o vyhodnocení omezeného souboru přístupů, jsme vymezili tři klíčové výzkumné parametry politické ekologie, které jsou v obecné rovině pro politickou ekologii jednotící a pro účely této práce je předkládáme ve vizualizované podobě na trojrozměrném modelu (viz *Obrázek č. 2*). Předpona neo-, která se objevuje u řady námi analyzovaných přístupů k politické ekologii, vyjadřuje pouze nominální reflexi pozitivistických forem analýzy a obecné identifikační označení jednotlivých kategorií, které jsou schopny a ochotny přijmout pozitivistické reflexe. Takovým příkladem může být neokatastrofismus, který na rozdíl od etablovaných postpozitivistických přístupů (postmodernismus a poststrukturalismus) vychází z katastrofického a fatalistického pojetí zkázy lidstva (katastrofismu), ale zohledňuje statistická měření a jiné aspekty pozitivismu. Cílem tohoto schématu je zachytit rámcový rozsah socio-environmentální interakce.

Do schématu záměrně neuvádíme jednotlivé teoretické přístupy popisující politickou ekologii, jednak kvůli zachování objektivitu tohoto článku, kde bychom se chtěli vyhnout případné generalizaci a dogmatickému pojetí, tak potenciálně obtížnému teoretickému vymezení v případě kritické politické ekologie, která disponuje vyšším teoretickým přesahem než tradiční pojetí politické ekologie.

Horizontální osa x zachycuje pozitivistické teorie, které se opírají *měřitelná a objektivní data* založená na kauzálních biofyzikálních jevech a předpokládané racionalitě sociálních aktérů uvnitř globálního ekosystému, a postpozitivistické, již kladou důraz na neměřitelné parametry výzkumu jako percepce, hodnoty, identitu, jazyk, a vyloučení jedné pravdy jako dogmatického vysvětlení. *Vertikální osa y* zobrazuje rozsah analýzy mezi úzkým a širokým pojetím

politické ekologie. Bez ohľadu na typ kvalitatívneho či kvantitatívneho výskumu se vzťah človeka a prírody zkoumá z pohľadu aktérů nebo procesů uvnitř lokálního či naopak globálního ekosystému. *Diagonální osa* z představuje specifikaci aktérů a je do jisté míry určujícím faktorem pro rozlišení povahy politické ekologie. Osa z představuje spojnicí mezi jevy, které jsou ovlivněny inherentní lidskou činností a vyjadřuje nejrůznější (i politické) zájmy člověka, a biofyzikálními jevy a okolnostmi, na něž lidská přítomnost nemá žádný či jen omezený vliv.

Obrázek č. 2: Vizuální trojrozměrné schéma výzkumných parametrů politické ekologie

Zdroj: Vlastní zpracování

Na základě široké analýzy společenskovedních přístupů k politické ekologii tak vyvstávají dvě otázky: „Lze vytvořit koherentní systémovou teorii vysvětlující jevy a stavy uvnitř globálního ekosystému?“ a „Lze vytvořit syntézu přírodních a společenských věd na úrovni, která by dokázala přinést odpovědi na komplexní povahu socio-environmentální interakce?“ Tak jako **Schubert** (2005) nejsme přesvědčeni, že by někdy mohlo dojít k celkovému pochopení dynamiky socio-environmentální interakce a že by v budoucnu vznikla jednotná koherentní systémová teorie politické ekologie. K tomu, abychom byli schopni vymezit politickou ekologii v čase a prostoru, by byla třeba důsledná selekce a pevné stanovení limitů výchozích parametrů výskumu, což s ohledem na komplexnost problematiky v rozsahu jednoho článku nelze.

Zatímco většina studií zabývajících se politickou ekologií předjímá singulární a jednosměrnou dynamiku socio-environmentální interakce, někteří autoři jako např. **Zeitoun a Mirumachi** (2008) naopak představují mnohačetné variace obousměrnosti vzájemné interakce mezi člověkem a přírodou. V současném anglofonním diskurzu politické ekologie se nastoluje i otázka uspořádání globálního ekosystému. Princip rovnováhy (ekvilibria) a nerovnováhy je užitečný koncept pro pochopení socio-environmentální interakce (Holling, 1986; Reice, 1994), který by při vymezení politické ekologie neměl být opomíjen.

Jak tedy politickou ekologii uchopit? Jednu možnost nabízí *minimalistické pojetí* politické ekologie, které by se omezovalo na socio-environmentální interakci v konkrétním lokálním (teritoriálně vymezeném) ekosystému a určitý (definovaný) okruh aktérů. Tento typ vymezení by však podle **Paula Robinsona** (2004) politické ekology nezbytně vedl ke striktní selekci parametrů a způsobu výzkumu. Zejména normativní pojetí, kde se stejně jako v tradičním environmentalismu klade důraz na ochranu životního prostředí, by pak pro řadu autorů bylo nepřijatelné. Na straně druhé, však souhlasíme s **Peterem Walkerem** (2007), že řada autorů skrze odmítnutí normativního a pozitivistického způsobu výzkumu nabízí „*pouze kritiku a i tu podává jazykem, který je často nesrozumitelný i fundovaným odborníkům... intelektuální sofistikovanost a nesrozumitelné vyjadřování tak mohou představovat únik před zodpovědností za důsledky výzkumu, protože není pravděpodobné, že jejich dílo bude někdo číst a porozumí mu, natož aby podle něj jednal.*“ (Walker, 2007, s. 366)

5 Limity studie

V článku nevěnujeme zvláštní pozornost terminologickému vymezení klíčových termínů, např. socio-environmentální interakce, environmentalismus, životní prostředí, globální a lokální ekosystém, biofyzikální síly, protože případná interpretace by značně přesáhla vytyčený rámec tohoto textu, neboť doposud ani u řady „elementárních“ termínů nepanuje shoda. Příkladem problematického terminologického vymezení může být zejména *socio-environmentální interakce*, která se v anglofonní literatuře rovněž objevuje pod termíny: lidsko-environmentální interakce (např. Ogunbameru, 2005), environmentální sociologie (např. Dunlap, 2015), interakce mezi člověkem a přírodou (např. Motesharrei et. al., 2014) atd. Na straně druhé bychom se rovněž chtěli vyvarovat dogmatických formulací, s nimiž by se řada autorů,

zejména v kritickém pojetí politické ekologie, nemusela principiálně ztotožnit.

Forma explorativní studie asynchronního a hybridního typu byla vybrána s ohledem na rozsáhlost fenomenologie politické ekologie, protože má informativní charakter a je určena především pro praktiky, akademiky a jiné odborníky, kteří se chtějí zabývat dynamikou socio-environmentální interakce z jiného úhlu pohledu, než je pouze ochrana životního prostředí, jež ve výzkumu politické ekologie hraje sekundární roli.

Jak již bylo zmíněno v oddíle *Diskuze*, politická ekologie je spíše *intuitivní instrumentální platforma*, jejímž prostřednictvím se jednotliví autoři snaží uchopit socio-environmentální interakci skrze různé teoretické přístupy, které jsme se pokusili nastínit v oddíle *Typologie politické ekologie*. Přestože bychom chtěli k jednotlivým skupinám a podskupinám politické ekologie věnovat větší prostor z hlediska hloubky analýzy, s ohledem na formální rozsah práce, typ studie a vyváženost jednotlivých podskupin politické ekologie, jsme byli nuceni řadu významných teoretických principů a koncepcí ponechat pro potenciální samostatné případové studie. Jako příklad může posloužit jeden z přístupů kulturní ekologie, který pohlíží na socio-environmentální interakci z pohledu náboženství (teze o sekularizaci přírody). Handicapem této práce je, že se nám nepodařilo integrovat úzce vyhraněné postpozitivistické směry (např. postkatastrofismus, ekoteologii či posttechnokracii), které se politickou ekologií rovněž inherentně zabývají. Jejich obsahová zaměření se totiž často opírají o deterministická či fatalistická pojetí socio-environmentální interakce, která nekorespondují se základními prvky naší analýzy, jako jsou měřitelnost dat, verifikovatelnost analýz atd. Článek tudíž vychází především z teoretických přístupů, které jsou v řadě případů etablované a jsou schopny a ochotny přijmout kritiku pozitivismu.

Záměrem této práce je rozvinout širší společenskovední debatu napříč českou a slovenskou akademickou obcí, v níž politická ekologie (byť vycházející převážně z anglicky psané literatury) per se zůstává na okraji zájmu, neboť je akcentován převážně environmentalistický přístup a princip trvale udržitelného rozvoje (v úzkém kontextu pojetí lidské bezpečnosti). Pokud bychom však měli zmapovat stav česko-slovenské akademické literatury zabývající se socio-environmentální interakcí, v níž ochrana životního prostředí není dominantním výzkumným záměrem, pak by tato práce vyžadovala samostatnou explorativní studii zaměřenou pouze na česko-slovenský diskurz.

Závěr

Ze statistického hlediska není sporu o tom, že na zeměkouli je, co do absolutního počtu i počtu druhů, dominantní formou života hmyz, nicméně byla to činnost lidí, která se v chronologicky nepatrném zlomku existence Země stala jednou z nejviditelnějších. Interakci člověka a přírody nelze interpretovat pouze skrze apolitická, měřitelná a objektivní data, protože ji formují i pocity, hodnoty a vědění lidské společnosti, racionální i iracionální přístup k životnímu prostředí jsou nedělitelné. Vzájemné působení je obousměrné a tudíž, nejen že člověk ovlivňuje přírodu, ale příroda rovněž ovlivňuje člověka, a tato vazba má dynamický charakter.

Cílem článku bylo skrze politickou ekologii, coby *mezioborového přístupu*, uchopit hlubší podstatu a povahu socio-environmentální interakce a rozpoznat různé podoby politické ekologie, které se touto oblastí výzkumu zabývají. Přestože politická ekologie i nadále představuje roztržštěný soubor koncepcí, rozdílné teoretické zázemí nutně nepřináší problém (např. Blaikie-Brookfield, 1987), ale naopak, pluralita pojetí a následné přehodnocování poznatků přináší vyšší flexibilitu výzkumu, která posiluje a posouvá chápání socio-environmentální interakce na jinou úroveň.

V typologii politické ekologie jsme se snažili přiblížit hlavní teoretické a myšlenkové směry vycházející z (ve společenských vědách převažujícího) anglofonního diskurzu, které se politickou ekologií inherentně zabývají. V diskuzi jsme se pokusili přednést základní obrysy a schémata politické ekologie, coby *intuitivní instrumentální platformy*, která umožňuje řadě společenskovědních směrů aplikovat teoretické poznatky a zkoumat tak dynamiku socio-environmentální interakce zcela odlišnou optikou chápání.

Pro účely tohoto článku, a také s ohledem na jeho rozsah, se jedná o neúplné schéma typologie přístupů politické ekologie, omezené na několik dílčích přístupů na základě vytyčených kritérií, které se této oblasti výzkumu v anglofonní literatuře věnují. I přes to však doufáme, že bychom ve spolupráci s českými a slovenskými univerzitami mohli v budoucnu vytvořit podrobnější přehled o česko-slovenském akademickém diskurzu, který by přispěl ke konkretizaci a vymezení politické ekologie napříč společenskými a přírodními vědami.

S jakými výzvami se současné studium socio-environmentální interakce v politické ekologii potýká? Politická ekologie je navzdory interdisciplinární povaze i nadále spíše normativním a deskriptivním diskurzem, který se snaží

*napraviť, emancipovať a predstaviť potenciálni rizika vzájomné socio-environmentálnej interakcie. Zatiaľčo pozitivistické prístupy nutia rozlišovať a komparovať parametre výskumu, ktoré inklinujú k selekcii dát, postpozitivistické často nedokážu jednoznačne formulovať možná riešenia a ani očakávaný vývoj dynamiky vzťahu medzi človekom a prírodou. Taktiež, ačkoliv pozitivistický spôsob výskumu prináša relatívne rýchle a jednoznačné odpovedi a eliminuje potenciálne nejistoty, na strane druhej omezuje analýzu socio-environmentálnej interakcie na pouhé *obrysy* a opomíja komplexnosť povahy vzťahu človeka a prírody.*

Politici ekológov sa však potýkajú s oveľa závažnejším problémom, než sú konkurenčné soupeňia medzi prístupmi a teoretickú nesúdržnosť. Niektorí autori (napr. Walker, 2005, 2007) totiž pokladajú politickú ekológiu za *pseudoobor*, postrádajúci rovnováhu medzi politickým a ekologickým hľadiskom, prípadne za výskumnú oblasť, ktorá sa omezuje predovšetkým na socio-environmentálnu interakciu z pohľadu biofyzikálnych javov a viditeľných zmien, za pouhou kritiku dosavadných prístupov človeka k prírode, jíž chýba konštruktívne riešenie environmentálnych problémov.

Niektorí autori rovněž vyslovujú obavy nad povahou politickej ekologie, ktorá sa často stáva skôr „politikou bez ekologie.“ (Vayda –Walters, 1999, s. 168). **Zimmerer-Bassett** (2003) tak napríklad upozorňujú na rozdiely medzi *socio-environmentálnou interakciou, environmentálnymi politikami a zpolitizovaným životným prostredím*, kde ekologie hraje podradnou rolu a skôr ospravedlňuje výskum politickej ekologie z pozície politiky. Ačkoliv doposud politici ekológov prevažne považovali socio-environmentálnu interakciu za multidimenzionálnu proces, pravdou zostáva, že i v tejto oblasti bude zapotrebi ďalšia diskusia naprieč medzioborovým akademickým diskurzom.

Jedným z posledných, nikoliv posledným, z veľkých limitov politickej ekologie je predpoklad *politizácie*. Podľa niektorých kritikov tento parameter skôr *rozměňuje a rozširuje oblasť výskumu*, než *prohlubuje* pochopenie socio-environmentálnej interakcie.

Priesto všetko sme ale presvedčení, že politická ekologie nabízí jedinečný a do značnej miery nevyužitý zdroj podmetov pro hlubšiu zkoumání a uchopení dynamiky socio-environmentálnej interakcie vnútri globálneho ekosystému. Politická ekologie sa jako medzioborový prístup snaží postihnout hlubšiu jádro environmentálnych problémov na systémové i individuální úrovni a obohatit dosavadní apolitické poznatky o ďalšom rozměre.

Literatura:

- ADGER, W. N. - BENJAMINSEN, T. A. - BROWN, K. - SVARTAD, H. 2001. Advancing a Political Ecology of Global Environmental Discourses. In *Development and Change*, Vol. 32, 2001. ISSN 1467-7660, s. 681 - 715.
- AGARWAL, B. 1992. The Gender and Environment Debate: Lessons from India. In *Feminist Studies*, Vol. 18, 1992, No. 1. ISSN 0046-3663, s. 119 - 158.
- AGER, D. 1993. *The new catastrophism: The importance of the rare event in geological history*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. 251 s. ISBN 9780521420198.
- ALVAREZ, L. W. - ALVAREZ, W. - ASARO, F. - MICHEL, H. V. 1980. Extraterrestrial cause for the Cretaceous–Tertiary extinction. In *Science*, Vol. 208, 1980, No. 4448. ISSN 036-8075, s. 1095 – 1108.
- AMIN, A. 2012. *Land of Strangers*. London: Polity. 200 s. ISBN 978-0745652184.
- BASSETT, T. J. - ZIMMERER, K. S. 2004. Cultural ecology. In Gaile, G. and Willmott, C., eds. *Geography in America at the dawn of the twenty-first century*. Oxford: Oxford University Press, 2004. ISBN 0-19-823392-2, 820 s.
- BASSETT, T. - ZUÉLI, K. B. 2000. Environmental Discourses and the Ivorian Savanna. In *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 90, 2000, No. 1. ISSN 0004-5608, s. 67 - 95.
- BECK, U. 1999. *World Risk Society*. London: Willey-Blackwell, 1999. 192 s. ISBN 978-0-7456-2221-7.
- BERKES, F. - COLDING, J. - FOLKE, C. 2003. *Navigating social–ecological systems: building resilience for complexity and change*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 393 s. ISBN 0-5218-1592-4.
- BIEHL, J. 2011. When people come first: beyond technical and theoretical quick-fixes in global health. In Peet, R., Robbins, P., Watts, M. *Global Political Ecology*. London: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-54814-4, 444 s.
- BLAIKIE, P. - BROOKFIELD, H. 1987. *Land degradation and society*. London: Routledge, 1987. 296 s. ISBN 9780416401509.
- BLAIKIE, P. 1994. *Political Ecology in 1990s: An Evolving View of Nature and Society*. CASID Distinguished Speaker Series No. 13. Michigan State University, 1994.
- BRADSHAW, S. 2002. Exploring the gender dimensions of reconstruction processes post-hurricane Mitch. In *Journal of International Development*, Vol. 14, 2002, No. 6. ISSN 1099-1328, s. 871 – 879.

- BRAUN, B. 2011. Governing Disorder: Biopolitics and the Molecularization of Life. In Peet, R., Robbins, P., Watts, M. *Global Political Ecology*. London: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-54814-4, 444 s.
- BROWN, B., W. 1974. Induction, deduction, and irrationality in geologic reasoning. In *Geology*, Vol. 2, 1974, No. 9. ISSN 0091-7613, 456 s.
- BRYANT, R. L. - BAILEY, S. 1997. *Third World Political Ecology*. London: Routledge, 1997. 256 s. ISBN 978-0415127448.
- BULLARD, R. 2001. Confronting Environmental Racism in the 21st Century, Working Paper, September 2001. Clark Atlanta University: UN Research Institute for Social Development. 29 s.
- CATER, CH. 2003. The Political Economy of Conflict and UN Intervention: Rethinking the Critical Cases of Africa. In: K. Ballentine, J. Sherman, eds. *The Political Economy of Armed Conflict, Beyond Greed & Grievance*. London: Lynne Rienner Publishers. ISBN 978-1588261724, 322 s.
- CARSON, R. 1962. *Silent Spring*. Boston: Houghton Mifflin, 1962. 368 s. ISBN 9780395075067.
- COLE, J. - WOLF, E. 1972. *The Hidden Frontier: Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley*. New York: Academic Press, 1972. 348 s. ISBN 0127851321.
- COLLIER, S. 2008. Enacting catastrophe: Preparedness, insurance, budgetary rationalization. In *Economy and Society*, Vol. 37, 2008, ISSN 0308-5147, s. 224 - 250.
- CRAMER, C. 2000. *War, Famine and the Limits of Economics*. Paper presented at the Conference on Local and Global Dimensions of Food Security: Threats, Challenges and Responses, University College, Cork, April 13-15 2000.
- CUTTER, S. L. 1995. Race, class and environmental justice. In *Progress in Human Geography*, Vol. 19, 1995, No. 1. ISSN 0309-1325, s. 111-122.
- D'EAUBONNE, F. 1974. *Le féminisme ou la mort*. Paris: P. Horay, 1974. 274 s. ISBN 9782705800178.
- DE SOYSA, I. 2002. Paradise is a Bazaar? Greed, Creed and Governance in Civil War 1989-99. In *Journal of Peace Research*, Vol. 39, 2002, No. 4. ISSN 0022-3433, s. 395-416.
- DEMERRITT, D. 2006. Science studies, climate change and the prospects for constructivist critique. In *Economy and Society*, Vol. 35, 2006, No. 3. ISSN 0308-5147, s 453-479.
- DIAMOND, I. - ORENSTEIN, G. 1990. *Reweaving the World: The Emergence of Ecofeminism*. San Francisco: Sierra Club Books, 1990. 320 s. ISBN 978-0871566232.

- DILLON, M., REID, J. 2009. *The Liberal Way of War: Killing to Make Life Live*. London: Routledge. 208 s. ISBN 978-0415953009.
- DOVE, M. R. 1996. Center, periphery, and biodiversity: a paradox of governance and a development challenge. In Brush, S.B. and Stabinsky, D. *Valuing local knowledge: indigenous people and intellectual property rights*. Washington: Island Press, 1996. ISBN 978-1559633796, s. 41 – 67.
- DRYZEK, J. S. 1997. *Politics of the earth: Environmental discourses*. Cambridge: Oxford University Press, 1997. 220 s. ISBN 0-19-878159-8.
- DUNLAP, R. E. 2015. Environmental Sociology. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Volume 7. ISBN 978-0-08-097087-5. s. 796-803.
- ENZENSBERGER, H. 1974. A critique of political ecology. In *New Left Review*, Vol. 84, 1974, ISSN 0028-6060, s. 3 - 31.
- ENZENSBERGER, H. 1982. A critique of political ecology. In Grimm, R. and Armstrong Bruce. *Hans Magnus Enzensberger: Critical Essays*. New York: Continuum, 1982. ISBN 082642682, s. 186 - 223.
- ESCOBAR, A. 1996. Constructing Nature. Elements for a poststructural political ecology. In Peets, R. and Watts, M., eds., *Liberation Ecologies – environment, development, social movements*. London, Routledge, 1996. ISBN 9780415133616, s. 46 - 68.
- FEARON, J. D. 2005. Primary Commodities Exports and Civil War. In *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 49, 2005, No. 4. ISSN 0022-0027, s. 483 - 507.
- FORSYTH, T. 2003. *Critical political ecology: the politics of environmental science*. London: Routledge, 2003. 320 s. ISBN 9780415185639.
- FOUCAULT, M. 1980. *Power/knowledge: Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980. 270 p. ISBN 9780394739540.
- FOUCAULT, M. 1991. Governmentality. In Burchell G. et. al. *The Foucault effect: Studies in governmentality*. London: Harvester, 1991. ISBN 978-0226080451, 318 s.
- FOUCAULT, M. 2008. *The birth of biopolitics*. London: Palgrave, 2008. 346 s. ISBN 978-1-4039-8654-2.
- GRIFFIN, S. 1978. *Women and Nature: The Roaring Inside Her*. New York: Harper and Row, 1978. 263 s. ISBN 9780060115111.
- GROSS, P. R. - LEVITT, N. 1994. *Higher Superstition: The Academic Left and Its Quarrels with Science*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994. 315 s. ISBN 0-8018-4766-4.

- HAGMANN, T. 2005. Confronting the Concept of Environmentally Induced Conflict. In *Peace, Conflict and Development*, Issue 6, 2005. ISSN 1742-0601, s. 1-22.
- HAJER, M. A. 1995. *The politics of environmental discourse: ecological modernization and the policy process*. Oxford: Oxford University Press, 1995. 332 s. ISBN 9780198279693.
- HANSIS, R. 1998. A Political Ecology of Picking: Non-Timber Forest Products in the Pacific Northwest. In *Human Ecology*, Vol. 26, 1998, No. 1. ISSN 0300-7839, s. 67-86.
- HARRISON, C. M. - BURGESS, J. 1994. Social constructions of nature: a case study of conflicts over the development of the Rainham Marshes. In *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 19, 1994, No. 3. ISSN 1475-5661, s. 291 - 31.
- HAAS, P., KEOHANE, R., LEVY, M. 1993. *Institutions for the Earth: Sources of Effective International Environmental Protection*. Cambridge: MIT Press, 1993. 448 s. ISBN 978-0262082181.
- HOLLING, C. S. 1986. Resilience of ecosystems: local surprise and global change. In Clark, W. C. and Munn, R. E. *Sustainable development and the biosphere*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986. ISBN 0-521-31185-3, 491 s.
- HOLLING, C. S., GUNDERSON, L. H. 2001. Resilience and adaptive cycles. In Holling, C.S. and Gunderson, L.H., eds. *Panarchy: understanding transformations in human and natural systems*, Washington, DC: Island Press, 2001. ISBN 978-1559638579, 563 s.
- HOMER-DIXON, T. 1994. Environment Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases. In *International Security*, Vol. 19, 1994, No. 1. ISSN 0162-2889, s. 5 - 40.
- HOMER-DIXON, T. 1995. On the threshold—Environmental changes as causes of acute conflict. In Lynn, S. M., Jones, S., Miller, E., eds. *Global dangers: Changing dimensions of international security*. Cambridge, USA: MIT Press, 1995. ISBN 9780262620970, 350 s.
- HOUGH, P. 2014. *Environmental Security: An introduction*. London: Routledge, 2014. 158 s. ISBN 978-0-415-51647-1.
- HUGGETT, R., J. 1997. *Catastrophism: Asteroids, Comets and Other Dynamic Events in Earth History*. London: Verso, 1997. 262 s. ISBN 9781859841297.
- JOHNSON, C. 2004. Uncommon Ground: The 'Poverty of History' in Common Property Discourse. In *Development and Change*, Vol. 35, 2004, No. 3. ISSN 1467-7660, s. 407 - 433.

- KAUL, I., GRUNBERG, I., STERN, M. 1999. *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press, 1999. 592 s. ISBN 978-0195130522.
- KEOHANE, R. - LEVY, M. 1996. *Institutions for Environmental Aid: Pitfalls and Promise*. Cambridge: MIT Press, 1996. 480 s. ISBN 978-0262611206.
- KOERTGE, N. 1998. Postmodernisms and the Problem of Scientific Literacy. In N. Koertge eds. *A House Built on Sand: Exposing Postmodernist Myths About Science*. Oxford: Oxford University Press, 1998. ISBN 9780198027768, 336 s.
- LATOUR, B. 1993. *We Have Never Been Modern*. Cambridge: Harvard University Press, 1993. 168 s. ISBN 978-0674948396.
- LATOUR, B. - WOOLGAR, S. 1986. *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Princeton: Princeton University Press, 1986. 296 s. ISBN 978-0691028323.
- LE BILLON, P. 2002. Logging in Muddy Waters: the Politics of Forest Exploitation in Cambodia. In *Critical Asian Studies*, Vol. 34, 2002. No. 4, ISSN 1467-2715, s. 563 - 586.
- LEACH, M. 2003. Gender Myths and Feminist Fables: Repositioning Gender in Development Policy and Practice. Paper prepared for the International Workshop Feminist Fables and Gender Myths: Repositioning Gender in Development Policy and Practice, Institute of Development Studies, Sussex, 2-4 July 2003.
- LEACH, M. - MEARNES, R. 1996. *The Lie of the Land. Challenging Received Wisdom on the African Environment*. London: Villiers Publication, 1996. 240 s. ISBN 978-0852554098.
- LEACH, M., MEARNES, R., SCOONES, I. 1999. Environmental Entitlements: Dynamics and Institutions in Community-Based Natural Resource Management. In *World Development*, Vol. 27, 1999. No. 4, ISSN 0305-750X, s. 225 - 247.
- LOCKE, C. 1999. Constructing a Gender Policy for Joint Forest Management in India. In *Development and Change*, Vol. 30, 1999, No. 2. ISSN 1467-7660, s. 265 - 285.
- LUHMANN, N. 2005. *Risk: A sociological Theory*. London: Aldine Transaction, 2005. 236 s. ISBN 978-0202307640.
- LUKE, T. 2008. The politics of true convenience or inconvenient truth: Struggles over how to sustain capitalism, democracy, and ecology in the 21st century. In *Environment and Planning*, Vol. 40, 2008, No. 8. ISSN 0308-518X, s. 1811-1824.
- MALTHUS, R. T. 1803. *An essay on the principle of population*. London: J. Johnson, 1803. 640 s.

- MASCO, J. 2011. Mutant ecologies: radioactive life in post-Cold War New Mexico. In Peet, R., Robbins, P., Watts, M. *Global Political Ecology*. London: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-54814-4. 444 s.
- MCCARTHY, J. 2002. First World political ecology: lessons from the Wise Use movement. In *Environment and Planning*, Vol. 34, 2002, No. 7. ISSN 0308-518X, s. 1281 - 1302.
- MEHTA, L. 2011. Social construction of scarcity. In Peet, R., Robbins, P., Watts, M. *Global Political Ecology*. London: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-54814-4, s. 444.
- MELLOR, M. 1996. The politics of women and nature: Affinity, contingency or material relation?. In *Journal of Political Ideologies*, Vol. 1, 1996, Issue 2. ISSN 1356-9317, s. 147 - 164.
- MELOSI, M. V. 2005. Garbage in the cities: refuse, reform, and the environment. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2005. 320 s. ISBN 978-0822958574.
- MERCHANT, C. 1980. The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution. New York: Harper Collins, 1980. 348 s. ISBN 978-0-06-250595-8.
- MERTON, R. K. 1936. The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action. In *American Sociological Review*, Vol. 1, 1936, No. 6. ISSN 0003-1224, s. 894 - 904.
- MOTESHARREI, S. - RIVAS, J. - KALNAY, E. 2014. Human and nature dynamics (HANDY): Modeling inequality and use of resources in the collapse or sustainability of societies. In *Ecological Economics*, Vol. 101. ISSN 0921-8009, s. 90 - 102.
- OGUNBAMERU, O. A. 2005. Human-Environment Interactions: The Sociological Perspectives. In *Journal of Human Ecology*, Vol. 16, No 1. ISSN 0970-9274, s. 63 - 68.
- PARAJULI, P. 1998. Beyond capitalized nature: ecological ethnicity as a new area of conflict in the global capitalist regime. In *Ecumene*, Vol. 5, 1998, No. 2. ISSN 0967-4608, s 186 - 217.
- PARK, T. 1992. Early Trends toward Class Stratification: Chaos, Common Property and Flood Recession Agriculture. In *American Anthropologist*, Vol. 94, 1992, No. 1. ISSN 1548-1433, s. 90 - 117.
- PEET, R. - ROBBINS, P. - WATTS, M. 2011. *Global Political Ecology*. London: Routledge, 2011. 444 s. ISBN 978-0-415-54814-4.
- PEET, R. - THRIFT, N. 1989. *New Models in Geography: The Political Economy Approach*. London: Routledge, 1989. 399 s. ISBN 0-415-23965-6.

- PEET, R. - WATTS, M. 1996. *Liberation Ecologies – environment, development, social movements*. London: Routledge, 1996. 273 s. ISBN 9780415133616.
- PELUSO, N. L. – WATTS, M. 2001. *Violent environments*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2001. 464 s. ISBN 978-0801487118.
- PERREAULT, T. - BRIDGE, G. - MCCARTHY, J. 2015. *The Routledge Handbook of Political Ecology*. London: Routledge. 668 s. ISBN 978-1138794337.
- PLUMWOOD, V. 1993. *Feminism and the Mastery of Nature*. London: Routledge. 239 s. ISBN 978-0415068109.
- REICE, S. R. 1994. Nonequilibrium determinants of biological community structure – biological communities are always recovering from the last disturbance – disturbance and heterogeneity, not equilibrium, generate biodiversity. In *American Scientist* 82. ISSN 1545-2786. s. 424 - 435.
- REED, M. G. - MITCHELL, B. 2003. Gendering Environmental Geography. In *Canadian Geographer*, Vol. 43, 2003, No. 3. ISSN 1541-0064, s. 318-337.
- ROBBINS, P. 2012. *Political Ecology: A Critical Introduction*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2012. 296 s. ISBN 978-0-470-65732-4.
- ROCHELEAU, D. - ROSS, L. - MORROBEL, J. - MALARET, L. - HERNANDEZ, R. - KOMINIAK, T. 2001. Complex communities and emergent ecologies in the regional agroforest of Zambrana-Chacuey, Dominican Republic. In *Cultural Geographies*, Vol. 8, 2001, No. 4. ISSN 1474-4740, s. 465 - 492.
- ROCHELEAU, D. - THOMAS-SLAYTER, B. - WANGARI, E. 1996. *Feminist Political Ecology: Global issues and local experiences*. New York: Routledge, 1996. 652 s. ISBN 978-0415120265.
- ROSE, N. 2001. The Politics of Life Itself. In *Theory, Culture and Society*, Vol. 18, 2001, ISSN 0263-2764, s. 1 - 30.
- ROSS, M. 1999. The political economy of the resource curse. In *World Politics*, Vol. 51, 1999, No 2. ISSN 0043-8871, s. 297 - 322.
- ROWLAND, I. H. 1995. *The Politics of Global Atmospheric Change*. Manchester: Manchester University Press, 1995. 256 s. ISBN 978-0719040955.
- RUDWICK, M. J. S. 2007. *Bursting the Limits of Time: The Reconstruction of Geohistory in the Age of Revolution*. Chicago: The University of Chicago Press, 2007. 732 s. ISBN 978-0226731131.
- SANDLER, T. 1997. *Global Challenges: An Approach to Environmental, Political and Economic Problems*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 256 s. ISBN 978-0521587495.

- SEN, A. 1981. Ingredients of Famine Analysis: Availability and Entitlements. In *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 96, 1981. No. 3. ISSN 0033-5533, s. 433 - 464.
- SHIVA, V. 1988. *Staying alive: Women, Ecology and Survival in India*. New Delhi: Kali for Women, 1988. 224 s. ISBN 81-85107-07-6.
- SCHINDEWOLF, O. H., 1963. *Studien zur Stammesgeschichte der Ammoniten. Abhandlungen der mathematisch-naturwissenschaftlichen Klasse Jahrgang 6*. Mainz: Verlag der Akademie der Wissenschaften und Literatur, 1963. s. 289 - 432.
- SCHUBERT, J. 2005. *Political ecology in development research. An Introductory Overview and Annotated Bibliography*. Bern: NCCR North-South, 2005. 66 s. Individual paper No. 7.
- SIMON, J. L. 1996. *The ultimate resource 2*. Princeton: Princeton University Press, 1996. 734 s. ISBN 0-691-00381-5.
- SMITH, N. 1984. *Uneven development: nature, capital and production of space*. Oxford: Basil Blackwell, 1984. 198 s. ISBN 0631136851.
- SOKAL, A. - BRICMONT, J. 1997. *Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals' Abuse of Science*. New York: Picador, 1997. 300 s. ISBN 0-312-19445-1.
- SPRUGEL, D. G. 1991. Disturbance, equilibrium, and environmental variability: what is 'natural' vegetation in a changing environment?. In *Biological Conservation* Vol. 58, 1991. ISSN 0006-3207, s. 1 - 18.
- STOTT, P. 1999. *Tropical Rain Forest: A Political Ecology of Hegemonic Mythmaking*. London: Institute of Economic Affairs, 1999. 48 s. ISBN 978-0255364850.
- STOTT, P. A. - SULLIVAN, S. 2000. *Political Ecology: science, myth and power*. London: Arnold Publication, 2000. 276 s. ISBN 9780340761656.
- THACKER, E. 2005. *The Global Genome: Biotechnology, Politics and Culture*. Cambridge: MIT Press, 2005. 464 s. ISBN: 9780262201551.
- THOMAS, D. - MIDDLETON, N. 1994. *Desertification: Exploding the Myth*. Chichester: Wiley-Blackwell, 1994. 208 s. ISBN 978-0471948155.
- THOMPSON, M. - Warburton, M. - Hatley, T. 1986. *Uncertainty on a Himalayan Scale*. London: Ethnographica, 1986. 162 s. ISBN 9781869846008.
- THRONE, F. 1935. Nature Rambling: We Fight for Grass. In *The Science Newsletter* Vol. 27, 1935, No. 717. s. 14.
- TIFFEN, M. - MORTIMORE, M. - GICHUKI, F. 1994. *More People, Less Erosion: Environmental recovery in Kenya*. Chichester: John Wiley & Sons, 1994. 326 s. ISBN 978-0471941439.

- TIMMER, V. - JUMA, C. 2005. Taking root: Biodiversity conservation and poverty reduction come together in the tropics. In *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, Vol. 47, 2005, No. 4. ISSN 0013-9157, s. 24 - 44.
- TREWAVAS, T. 2014. Carson no 'Beacon of reason' on DDT. In *Nature*, Vol 486, No. 7404, s. 578-579.
- VAYDA, A. P. - WALTERS, B. B. 1999. Against Political Ecology. In *Human Ecology*, Vol. 27, 1999, No. 1. ISSN 0300-7839, s. 167 - 179.
- WALDBY, C. 2000. *The Visible Human Project: Informatic Bodies and Posthuman Medicine*. New York: Routledge, 2000. 208 s. ISBN 978-0415174060.
- WALKER, P. A. 2005. Political ecology: where is the ecology?. In *Progress in Human Geography*, Vol. 31, 2005, No. 3. ISSN 0309-1325, s. 73 - 82.
- WALKER, P. A. 2007. Political ecology: where is the politics?. In *Progress in Human Geography*, Vol. 29, 2007, No. 1. ISSN 0309-1325, s. 363 - 369.
- WARNER, J. - JOHNSON, C. 2007. Virtual water - real people. In *Water International*, Vol. 32, 2007, No. 1. ISSN 0250-8060, s. 63 - 77.
- WASTL - WALTER, D. 1996. Protecting the environment against state policy in Austria. In Rocheleau, D. et. al. *Feminist Political Ecology: Global issues and local experiences*. New York: Routledge, 1996. ISBN 978-0415120265, s. 86 - 104.
- WISBORG, P. 2002. Re-Constructing Rights to Land. From Discourse to Entitlement. In *Noragric Working Paper*, No. 25, 2002. ISSN 0809-4934, s. 1 - 64.
- WOLF, E. 1972. Ownership and Political Ecology. In *Anthropological Quarterly*, Vol. 45, 1972, No. 3. ISSN 0003-5491, s. 201 - 205.
- ZIMMERER, K. S. 2006. Cultural ecology: at the interface with political ecology – the new geographies of environmental conservation and globalization. In *Progress in Human Geography* Vol. 30, 2006, No. 1. ISSN 0309-1325, s. 63 - 78.
- ZIMMERER, K. S. - BASSETT, T. J. 2003. *Political Ecology: An Integrative Approach to Geography and Environment-Development Studies*. New York: The Guilford Press, 2003. 310 s. ISBN 9781572309166.